

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів», яка відбулася 27-28 листопада 2015 р. у м. Братислава (Словацька республіка).

Особливості використання спеціальних знань в процесі розслідування злочинів проти безпеки виробництва

О. С. Козерацька

Старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету

ім. І. І. Мечнікова

Сьогодні в Україні здійснюються глибокі суспільно-політичні та соціально-економічні реформи. Держава переживає етап відмирання централізовано-розподільчих форм господарювання і народження економічних відносин в сфері праці, притаманних соціально-ринковій моделі державного управління. При цьому, природно, змінюються ролі і функції основних суб'єктів трудових правовідносин – держави, роботодавця і працівника. Цей процес неминуче охоплює і охорону праці – невід'ємну частину будь-якого виробництва.

Об'єктивно оцінюючи охорону праці в Україні, на жаль, слід констатувати, що нинішній її стан є вкрай низьким, що, насамперед, пов'язано з інтенсивним старінням основних фондів, зростаючою кількістю фізично, а в деяких випадках і морально застарілого обладнання, машин і механізмів. Крім того, характерним є масове послаблення трудової та технологічної дисципліни, ігнорування елементарних вимог безпеки та гігієни праці як власниками підприємств, так і самими працівниками, що, з одного боку, породжує безвідповідальність керівників усіх рівнів щодо забезпечення безпеки праці найманих працівників, з іншого – формує

нігілістичне ставлення працівників до особистої безпеки та безпеки оточуючих. Все це неминуче призводить до нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які були й залишаються величезною трагедією будь-якого демократичного суспільства, є причиною серйозних людських та економічних втрат.

За таких умов перед органами внутрішніх справ, які покликані захищати гарантоване Конституцією України право людини на безпечні умови праці та збереження її життя і здоров'я в процесі трудової діяльності [1], постають складні завдання, ефективне вирішення яких можливе лише за умови правильного розуміння та оцінки усього комплексу чинників, які впливають на стан безпеки виробництва, діяльність учасників виробничого процесу та усвідомлення складних зв'язків між людиною, машиною і виробничим середовищем.

Дослідження емпіричних даних свідчить, що майже у кожному випадку розслідування злочинів проти безпеки виробництва – складний, трудомісткий та кропіткий процес, який додатково ускладнюється необхідністю визначення, пошуку, залучення та використання спеціальних знань. Головна та не єдина проблема одержання та практичної реалізації результатів використання спеціальних знань пов'язана, з одного боку неналежною увагою сучасної науки до проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, а з іншого – відсутністю досвіду розслідування таких злочинів у слідчих органів внутрішніх справ.

Розв'язання згаданих проблем убачається можливим за допомогою проведення комплексного дослідження загальних засад та специфічних особливостей використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Носіями цих спеціальних знань є такі суб'єкти кримінального процесу, як спеціаліст та експерт.

Експерт є найбільш поширеною процесуальною фігурою з числа осіб, що володіють спеціальними знаннями. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими

спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [3].

Слід відзначити, що навіть у тих випадках, коли слідчий володіє спеціальними знаннями, законодавець не дозволяє йому поєднання двох процесуальних фігур в одній особі. Це пов'язано з вимогою про кваліфіковане, ретельне й об'єктивне провадження експертизи та створення необхідних гарантій для всебічної перевірки й оцінки висновку експерта.

При проведенні розслідування злочинів проти безпеки виробництва слідчі органів внутрішніх справ використовують матеріали розслідування нещасного випадку на виробництві. Роль слідчих в даній ситуації зводиться в основному до аналізу вже встановлених порушень вимог законодавства про охорону праці і визначенні складу злочину в діях або бездіяльності осіб, з вини яких стався нещасний випадок. Тому суттєве значення має об'єктивність проведення розслідування нещасних випадків та ретельна підготовка його матеріалів.

Запорукою об'єктивності проведення розслідування нещасного випадку є утворення, за рішенням спеціальної комісії, експертної комісії із залученням до її роботи спеціалістів науково-дослідних, проектно-конструкторських, експертних та інших організацій, органів виконавчої влади, а також незалежних експертів. За результатами роботи експертна комісія складає висновок в якому стисло викладає обставини, зазначає причини нещасного випадку, допущені порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці, а також заходи щодо запобігання подібним нещасним випадкам. Порядок утворення та роботи експертної комісії визначається відповідно до законодавства [4].

Але невідомо, яке законодавство, у цьому випадку, мав на увазі законодавець. Така невизначеність створює передумови для залучення у якості так званих “незалежних експертів” організації або осіб, компетентність, кваліфікація та володіння сучасними практичними методиками досліджень яких у питанні, за яким надається експертний висновок, не підтверджується відповідними документами.

Крім того, аналіз матеріалів розслідування нещасних випадків на виробництві показав, що комісія з розслідування нещасного випадку на виробництві, всупереч законодавству, перебирає на себе функції експертної комісії. Відмова від провадження експертизи в таких випадках призводить до того, що обставини, причини нещасного випадку, допущені порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці залишаються нез’ясованими. Як результат – наявність слідчої чи судової помилки, за якими стоять людські долі.

З метою забезпечення єдиного підходу при проведенні судових експертиз і підвищення якості проведення судових експертиз наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5) затверджена «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень». Цим же наказом затверджені «Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», у яких визначено основні завдання та наведено орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, зокрема, щодо експертизи з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці [5].

На нашу думку, з метою забезпечення кваліфікованого, ретельного та об’єктивного провадження експертизи з дослідження причин та наслідків порушень вимог охорони праці, необхідно законодавчо зобов’язати комісію з розслідування нещасного випадку на виробництві утворювати експертну комісію у відповідності до вищезазначеного наказу Міністерства юстиції

України. Зробити це шляхом внесення доповнення до п.43 Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1232 [4].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає випадки обов’язкового призначення експертизи [2]. Тобто в цих випадках ні орган розслідування, ні суд не вправі відмовитись від її провадження. Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне, доповнити ст. 242 КПК України пунктом 7 такого змісту: «7) визначення причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці».

Відомий юрист, видатний судовий оратор А. Ф. Коні у статті «Суд – наука – мистецтво» розкрив широкі можливості застосування спеціальних знань у судовій діяльності того часу. Він зазначив, що «судова практика дуже часто примушує звертатися до спеціальних досліджень, зосереджуючи в них центр ваги справи, або звертатися за допомогою до обізнаних людей, тобто експертів, у різних спеціальних галузях знань, мистецтв і ремесел» [6, с. 192–193, 200]. На нашу думку цей вислів є актуальним і сьогодні, особливо коли це стосується забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права людини на безпечні умови праці та збереження її життя і здоров’я в процесі трудової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Тлумачення від 15.05.2014, підстава v005p710-14) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI, (

Редакція від 26.11.2015, підстава 771-19) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Про судову експертизу: Верховна Рада України; Закон від 25.02.1994 № 4038-ХІІ, (Редакція від 07.11.2015, підстава 580-19) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

4. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок, Форма типового документа, від 30 листопада 2011 р. № 1232, (Редакція від 18.06.2014, підстава 162-2014-п) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF>

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Міністерство юстиції України; Наказ, Інструкція, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5 (Редакція від 31.07.2015, підстава z0915-15) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

6. Кони А. Ф. Собрание сочинений: В 8 т. – М.: Юридическая литература, 1966. – Т. 1. – С. 192–193, 200.